

Zaniklá uhlířská pracovní plošina – milířiště na západním svahu Podleského údolí.

Důlní revír Smrkovec, část třetí – stopy v krajině po lesních řemeslech

Ondřej Bouše, Mariánské Lázně

Úvod

V minulých vydáních Arniky byla stručně představena krajina zaniklého důlního revíru Smrkovec, resp. tvary krajiny a terénu vzniklé těžbou stříbra, dále pak tvary vzniklé těžbou kamene. Dnes se přesuneme do sféry tzv. lesních řemesel. Ta totiž bývala nedílnou součástí těžby surovin (tvořila jednu z mnoha doprovodných aktivit), a stejně jako těžba, i tato řemesla po sobě zanechala typické, uměle vytvořené tvary terénu. Ty jsou v oblasti hojně zastoupeny a tvoří tak další skupinu antropogenních reliktních, které jsou patrné v zachovalé historické krajině.

Mezi tzv. lesní řemesla lze zařadit množství lidských aktivit, nějakým způsobem zpracovávajících dřevo. Pomineme-li samotnou těžbu dřeva a jeho základní tvarové úpravy (krácení, štípání aj., které samy o sobě

v terénu moc pozůstatků nezanechají), pak se jedná zejména o výrobu uhlířskou (a též výrobu dehtářskou, k této blíže viz box).

Výroba uhlířská

Uhlířská výroba je výroba dřevěného uhlí. Její tradice sahá do hluboké minulosti. V kontextu sledované oblasti lze využít dřevěného uhlí předpokládat např. v hutnických provozech zpracovávajících vytěženou rudu stříbra. Hojného využití produkt nalezl jistě i při běžném kovářském řemeslu. Dřevěné uhlí totiž bylo ideálním palivem do tavicích pecí či výhni všech typů, resp. do metalurgických provozů obecně.

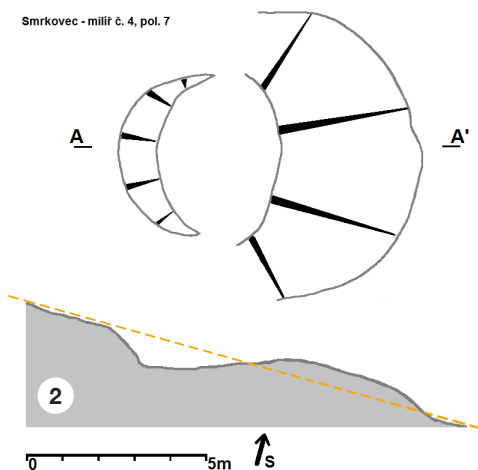
Výroba, tedy pálení dřevěného uhlí, probíhala na uhlířských plošinách, tzv. placech. Tyto plošiny jsou častým reliktem v lesním prostředí historické krajiny. Jedná se o plochy

zpravidla kruhové až oválné (výjimečně i čtvercové), situované buď ve svahu či na rovině. Plocha je uměle zarovnaná a tvoří základnu pro stavbu a následné pálení milíře, tedy pravidelně uspořádaného kuželovitého objektu ze skládaného, kráceného a v případě potřeby naštipaného dřeva (odtud termín „milířování“). Po utěsnění povrchu drny či hlínou došlo k zapálení milíře, skrze karbonizaci (tedy tepelný rozklad dřeva za minimálního přístupu vzduchu), poté vznikalo dřevěné uhlí. Vedlejšími produkty výroby byly volně unikající plyny (vodní pára, čpavek, metan aj.) a kapaliny (dřevný ocet, dehet aj.), které se vsakovaly do plošiny, popř. byly jímány do nádob zapuštěných pod povrchem plošiny. Samotný proces zakládání milíře a celý výrobní postup jsou samozřejmě složitější a vyskytovaly se v několika různých variantách, zde je popsána pouze základní, nejjednodušší podoba celého procesu.

Plošina se po opuštění většinou dochovala, a to obvykle jakožto zarovnaná kruhová plocha, na rovině mírně převyšující okolní terén, ve svahu pak v podobě zapuštěné roviny, kdy materiál odebraný při „zapouštění“ plošiny do terénu tvoří zarovnaný základ její druhé poloviny přesahující svah. Objekt této podoby se označuje termínem milířiště (viz obr. 1, 2). Milířiště ve svahu je v terénu mnohem snáze identifikovatelné, proto se i valná část dnes známých milířišť nalézá ve sva-hovém prostředí, což však neznamená, že

Dehtářská (též kolomazná) výroba spočívala v cíleném „lapání“ dehtu a jiných milířováním vzniklých kapalin do nádob pod samotným milířem či mimo něj. Proces mohl být provozován i v jednoduchých či složitějších kamenných píckách. Relikty těchto zařízení se jeví jakožto kruhové či oválné kamenné kupy, nicméně k jejich určení je nutný destruktivní zásah. Ačkoliv bylo v oblasti vytipováno několik takovýchto objektů, nebylo do nich zasahováno, nelze tedy jednoznačně potvrdit, že se jedná o dehtářské pece.

Smrkovec - milíř č. 4, pol. 7

▲ Jednoduchá kresebná dokumentace půdorysu a profilu jednoho z milířišť u Smrkovce (oranžová linie – průběh původního terénu).

v rovinných terénech tyto práce neprobíhaly. Ačkoliv je popsána podoba poměrně typická, lze původní účel plošiny potvrdit např. drobnou sondáží při povrchu terénu. Při mírném „seškrábnutí“ lesního sedimentu, resp. půdního horizontu, se zpravidla objeví mírně propálená hnědočerná vrstva různých mocností obsahující uhlíky (viz obr. 3, 4). Zabarvení může být i šedé či cihlově červené, v závislosti na míře „propálení“ původního povrchu plošiny.

V prostoru revíru bylo dodnes identifikováno 19 pracovních plošin/milířišť, a to na obou svazích Podleského údolí. Zejména na pravém (východním) svahu lze rozeznat několik kumulací těchto pracovišť, tvořených zpravidla 3 plošinami. Plošiny jsou tvořeny zarovnaným terénem kruhového až oválného tvaru. Pro strmější svahy jsou typické menší rozměry plošin (průměr cca 3–6 m) a výraznější zapuštění do svahu, v mírnějších svazích pak plošiny dosahují průměru až 9,5 m a jsou pohledově méně patrné. Jistou raritou je existence milířiště na ploše, vzniklé starší těžbou kamene na východním svahu údolí v jeho jihovýchodní části. Patrně došlo

- ▲ Sonda zjišťující výskyt hnědočerné vrstvy s uhlíky (detail vpravo dole) – existence této vrstvy spolu s uhlíky může určit původní účel plošiny.
- ▲ Detail profilu sondy s dobře patrnou uhlíkovou vrstvou (č. 1 – horní hranice žlutě), šipkami označeny výrazné uhlíky v profilu sondy. Všechny fotografie Ondřej Bouše.

k využití již zarovnané plochy dřívějšího malého lomu k milířování. Otázkou je několik nalezených, mírně zvýšených zarovnaných ploch v relativně rovnoměrném terénu, jejichž původ zatím nebyl přesněji určen.

Velkou neznámou je datace pracovišť – milířování se užívalo celá staletí, nelze tedy jednoznačně spojit existenci konkrétních milířů v oblasti s konkrétními metalurgickými procesy. Běžné bylo též užívání plošiny po delší dobu; plošina (či soubor plošin) se opouštěla

zpravidla až po využití všeho dostupného dřeva v okolí. Probíhaly-li v oblasti metalurgické procesy při zpracování stříbrných rud, lze soudit, že byly doprovázeny rozsáhlým systémem uhlířských pracovišť. Nedá se však tvrdit, že pracoviště v terénu dnes patrná jsou právě ta, která sloužila k hutnickému zpracování rudy. Zdá se, že dnes patrná milířště spíše souvisejí s mladší výrobou, tedy s metalurgickými provozy v běžných vesnických podmínkách (kovářská aj. řemesla), situovanými v tehdejších blízkých sídelních areálech (bývalý Smrkovec a Horní Žitná, Horní a Dolní Lazy atd.).

Závěr

Zaniklá uhlířská pracoviště jsou (spolu s jinými relikty provozování lesních řemesel) velmi častý jev, o to více v lesním prostředí Slavkovského lesa, leckdy i velmi blízko současnému osídlení (např. jen v pomyslném okruhu cca 1 km od bývalého hotelu Lunapark v Třebízského ulici v Mariánských Lázních bylo těchto „placů“ identifikováno více než 20). Ve smrkoveckém revíru bylo zatím identifikováno 19 „placů“, několik reliktních velmi podobných a některé samostatné objekty, snad pozůstatky po dehtářské výrobě. V blízkém i vzdálenějším okolí revíru se však nachází celá řada dalších takovýchto pozůstatků, leckdy i lépe dochovaných. V kontextu revíru je však existence milířů o to zajímavější, že tyto relikty doplňují plochu zasaženou těžbou různých surovin a dotvářejí tak (spolu s relikty zatím nezmíněných lidských aktivit) komplexní terén, typický pro historickou krajinu spojenou s těžbou. ■

Literatura:

- Matoušek V. et Blažková T. [eds.] (2015): Les a industrializace. – Togga, Praha, 240 pp.
- Lissek P. (2004): Povrchový průzkum dehtářských pracovišť v Českém Švýcarsku. – Archeologia Technica 16: 72–78.
- Woitsch J. (2011): Lesní řemesla a vývoj technologie chemického zpracování dřeva v raném novověku. – Dějiny vědy a techniky 44: 165–181. Praha.
- Woitsch J. (2012): Tradiční výroba dehtu a kolomazi (od dehtářských jam k dvouplášťovým pecím). – Archeologia Technica 23: 83–90.